

Bez sumnje, ti zahtjevi pokazuju da je glagolska imenica veoma upotrebljiva stilska mogućnost, ali i prilično nametljiva zamka brzopletu i nevještu piscu. Valja je spretno i sretno iskoristiti da nam opravdanu i neizbježnu imeničku zasićenost rečenice ne preoptereti i ne svede na teško i jedva razumljivo iskazivanje misli.

PREZIMENA, TOPONIMI, ETNICI I KTETICI U KNJIŽEVNOM JEZIKU

Stjepan Babić

Ovaj tekst ima malu povijest pa je o tome potrebno reći nekoliko riječi.

Kad se počelo intenzivnije raspravljati o toponimima, etnicima i kteticima i uredništvo Jezika to prihvatilo kao posebnu temu, najavilo je da će »donijeti i zaključke nastojeći da ne budu samo zaključci uredništva, nego po mogućnosti i širega kruga hrvatskih lingvista« (J, XXII, 2). 25. veljače 1975. u Zagrebačkom lingvističkom krugu P. Šimunović i ja izlagali smo o temi Prezimena, toponimi, etnici i ktetici u hrv. knjiž. jeziku. Poslije toga ja sam svoja razmišljanja napisao i dao ih na kritičko razmatranje P. Šimunoviću i A. Šojatu. Oni su članak pažljivo pročitali i svoje napomene napisali na dvije stranice. Ja sam ih gotovo sve usvojio, a tri pravila (I, 3, 5, 9) preuzeo u potpunosti. Zatim sam umnožen tekst dao članovima Kruga na čitanje prije sastanka od 27. 4. Prisutni članovi Kruga složili su se u načelu s postavkama iznesenim u ovom članku, osim nekih članova, od kojih je jedan opširno obrazlagao svoje mišljenje. Razilaženje se odnosilo uglavnom na probleme koje izaziva tip *Padene, Pađena, Pađenima*, ali i u tome, kao i u ostalome, neslaganje je bilo samo djelomično jer nam je cilj svima isti, samo što on želi da se taj cilj postigne odmah i odlučno, a većina smatra da rješenje treba prepustiti slobodnom izboru i daljoj budućnosti i da je zbog toga potrebno dopustiti pojedine dvostrukosti. Budući da neko forumsko izglasavanje ne bi imalo pravog opravdanja i da je nakon svega moj članak svojom glavnom ipak zadržao osobno autorsko obilježje, ja ga tako i objavljujem.

I. Uvod

Dosad je vrijedilo načelo da toponimi, etnici i ktetici ulaze u književni jezik u onom liku u kojem ih upotrebljavaju sami stanovnici, dakako bez izrazitih dijalekatnih obilježja, ali praksa i potanje proučavanje ovoga područja pokazuje da je to načelo potrebno u jednom dijelu pobliže odrediti, a u drugom napustiti. Mnogi narodni likovi, a katkada i cijeli tipovi nisu za književni jezik prihvatljivi.

Ovamo se mogu dodati i prezimena jer za njih vrijede gotovo ista pravila kao i za toponime. Osnovni oblik prezimena (nom. jd.) upotrebljava se u književnom jeziku kako ga upotrebljava njegov nositelj, ali problemi često nastaju pri sklonidbi pojedinih tipova prezimena.

Zato je te probleme potrebno razmotriti u cjelini i naći takva rješenja koja su najpovoljnija ne samo za sadašnji trenutak nego i za dalju budućnost kako bi književni jezik bio što stabilniji.

II. Općenito

1. Prije razmatranja pojedinih kategorija valja istaknuti jedno opće pravilo: Što je općenito usvojeno, a ima veliku čestotu, ne treba mijenjati.

To pravilo vrijedi za imena kao što su *Pula, Rijeka, Osijek, Tijesno, Oriovac* ...

Mijenjati se ili dubletirati mogu oni općenito usvojeni likovi s većom čestotom koji su to odnedavno, a u početku nije nađen najbolji lik, kao što je npr. naziv Brioni jer se pojedini otoci zovu *Mali Brijun, Veli Brijun*.¹

2. Da bismo mogli doći do prihvatljivijih i najpovoljnijih rješenja, valja imati na umu važnu razliku: prezimena, toponimi, etnici i ktetici nisu isto-rsne kategorije i postupak s njima ne mora i ne može biti potpuno isti.

III. Prezimena i toponimi

Prezimena i toponimi vlastita su imena u punom smislu te riječi i oni ulaze u književni jezik kao leksičke jedinice. O njima moramo znati sve potrebne podatke ako želimo biti znalci. Dakle koliko prezimena i toponima, toliko jedinica, tu smanjenja ne može biti. U tim kategorijama treba poštovati osnovni lik. Tu književni jezik ima veoma ograničena prava, pogotovu danas kad gotovo sva prezimena i većina naseljenih mjesta imaju određen i službeni lik.

Ipak tamo gdje službenoga lika nema ili nije ustaljen ili gdje sklanjanje zadaje određene probleme treba se držati ovih pravila:

1. U književni jezik uzima se osnovni lik prezimena ili toponima, a to znači nominativ jednine ili množine (ako je riječ plurale tantum) s rodnom koji ima u govoru iz kojega je uzeta, npr. *Pađene*, m. mn., *Pakoštane* m. mn., *Pučićća* n. mn., *Postira* n. mn., *Sali* ž. mn., *Kali* ž. mn.

2. Glasovni kostur može imati samo glasove književnoga jezika.

To znači da se glasovi i glasovne skupine koji ne postoje u književnom jeziku zamjenjuju odgovarajućim glasovima književnoga jezika, npr. *Milna*, dij. *Mlnoa*, *Bednja*, dij. *Bedño*, *Podgorje*, dij. *Pedgyerja*.

3. Prezimena sa samoglasnikom uz r među suglasnicima ostaju u liku kakav je pravno kodificiran u službenim dokumentima (*Terstenjački, Trstenjak*), a toponimi se prilagođuju književnom izgovoru (dij. *Varbonj, Verh*, knjiž. *Vrbanj, Vrh*).

---

¹ Usp. Enciklopedija Jugoslavije s. v. *Brijunski otoci*.

4. U ostalome se dijalekatni glasovni kostur može uzeti u etimološki prilagođenu obliku samo tamo gdje je to već usvojeno ili gdje bi izvorni lik zbog kojih razloga u književnom jeziku bio stilski obilježn.

Po tom pravilu nećemo *Medveja*, *Podum* (kod Otočca) mijenjati u *Medveda*, *Pothum*, ali *Vrbanj*, *Vrboska* ostaje jer je tako već usvojeno.

5. Kajkavske toponime sa -šĉ- treba pisati sa -šč- bez obzira na podrijetlo te skupine: *Trakošćan*, *Medveščak*, *Laščina* (bez obzira na to je li od *Vlah* ili *vlast*), *Gušći potok* (: guska!), tj. u takvim se toponimima odustaje od pravila da kajk. ĉ prema štok. é daje é, a prema štok. č daje č.

Isto pravilo vrijedi i za -šč- u čakavskim toponimima, npr. *Komušćica*, *Voščica*, *Košćana jama*.

6. Naglasak treba prilagoditi književnom sustavu prema odgovarajućem odnosu.

Tako npr. Lūč postaje Lûč, a Rakitovica – Räkitovica.

7. Tako prilagođen toponim piše se po pravopisnim pravilima književnoga jezika, a prezimena se pišu kako ih pišu njihovi nositelji.

8. Osnovni se lik sklanja prema obrascima književnoga jezika.

9. Toponimi množinskoga tipa kao *Čehi*, *Bregi* (s neprovedenom sibilizacijom) po svom liku u nom. mn. zadržavaju kratku množinu i velar i u ostalim množinskim oblicima: *Čehi*, *Čeha*, *Čehima*; *Bregi*, *Brega*, *Bregima*, za razliku *Česi*, *Čeha*, *Česima* (ime naroda) i *bregovi*, *bregova*, *bregovima* i *brijezi*, *brijega*, *brijezima*.

10. Ako u književnom jeziku (u gramatici) ne postoji određen obrazac, potrebno ga je uvesti, a ne nasilno mijenjati osnovni lik ili rod.

Tako npr. u gramatikama treba zabilježiti obrazac

Pađene, Pađena, Pađenima . . .

jer dosad u gramatikama suvr. knjiž. jezika nije postojao obrazac s nastavkom -e u nom. mn., a -ima u dativu. Zato ne treba mijenjati Pađene u Pađeni ni Pađenima u Pađenama. To vrijedi za toponime koji se samo tako upotrebljavaju. Gdje postoji mjesno kolebanje, treba uzeti oblike povoljnije za književni jezik.

11. Imena s kajkavskim nepostojanim e sklanjaju se s nepostojanim e, npr. *Čakovec*, *Čakovca*, *Tuhelj*, *Tuhlja*, *Vodopivec*, *Vodopivca* . . .

Glas e ostaje u -ec tamo gdje ostaje i u kajk., npr. *Malančec*, *Prelčec*, *Komarčec*, *Kranjčec*. *Jazbec*, tj. gdje se ispred toga e nalaze dva suglasnika pa bi gubljenjem e nastao neuobičajen suglasnički skup.

U književnom jeziku treba prihvaćati i težnju po kojoj je e u -ec postojano u dvosložnih imena kad se ispred e nalazi zvučni suglasnik ili je ime naglasnoga tipa *Päpec*, *Päpeca*, npr. *Jägec*, *Jägeca*, *Zëbec*, *Zëbeca*, *Bräbec*, *Bräbeca*, *Grädec*, *Grädeca*; usp. i *Máček*, *Máčka* i *Máček*, *Máčeka* za isto prezime.

U kolebanju valja uzeti one oblike prezimena koje upotrebljavaju njihovi nositelji, a toponime kako ih upotrebljavaju sami stanovnici.

12. Imena se tvorbeno ne prilagođuju.

Zbog toga ćemo *Medimurju* dati prednost pred *Medumurjem*.

13. Drugo je ako je posrijedi sinkronijski motiviran tip koji ima usvojen književni morfem.

Tako se od istarskih gradova tvore nazivi sufiksom *-ština*, a ne *-ščina*: *Bujština*, *Labinština*, *Pazinština* . . . ,² kao što je u *Đakovština*, *Požeština*, *Valpovština*.

14. Atributi se dodaju kad je potrebno za razlikovanje istoimenih toponima, ali se imena sa službenim pokrajinskim atributima mogu upotrebljavati i bez njih kad je jasno o kojemu je mjestu riječ.

Tako se npr. mjesto *Slavonski Brod* može upotrebljavati i *Brod*, mjesto *Slavonska Požega* – *Požega*.

IV. Etnici

Etnici nisu vlastita imena u onom smislu u kojem su to prezimena i toponimi. Oni su na granici između općih i vlastitih imenica. Bliže su općim nego vlastitim imenicama³ i zato postupak s njima može biti drugačiji.

Etnici se tvore od toponima, pripadaju tvorbi i prema tome ulaze u književni jezik kao gramatička, tvorbeno kategorija. Razlika dakle nije samo u drugačijoj vlastitosti, nego, što je mnogo važnije, u sasvim različitoj jezičnoj kategoriji.

Već smo se u načelu složili da osnovnu stranu riječ uzimamo prema pravilima o preuzimanju stranih riječi, ali da njezinu porodicu tvorimo prvenstveno tvorbenim načinima našega jezika.⁴ Nema razloga da drugačije postupamo i kad su posrijedi etnici jer je toponim kao osnovna riječ leksička jedinica, a etnik kao tvorbeno – gramatička. A kad je etnik gramatička kategorija, tada ide po gramatičkim pravilima. Zato o etnicima ne moramo znati sve pojedinačno. Dovoljno je uzeti toponim i pravila o tvorbi etnika.

Etnici kao jezični podaci potječu iz triju dijalekatskih područja s različitim jezičnim sustavima, tradicijom, utjecajima i sl. i zbog toga su etnici tvoreni na više načina, a pojedini načini imaju i više tipova, neki i veoma mnogo. Tako npr. samo sufiksalna tvorba etnika za m. osobu ima preko osamdeset tipova. Već taj broj kazuje da možemo sumnjati u gramatičku opravdanost tolikih tipova jer je malo vjerojatno da bi u književnom jeziku svi mogli

² Vjesnik od 22. 8. 1974. ima *Pazinščina*, ali to je iznimno i u stilski neutralnoj upotrebi može se smatrati slabim izborom. Sufiks *-ština* u toj upotrebi općenito je usvojen, a postoje i opravdani razlozi za to.

³ U ruskom jeziku etnici se smatraju općim imenicama i pišu se malim početnim slovom.

⁴ Usp. npr. Jezični savjetnik S. Pavešića i dr. s. v. *bakterijalni*.

imati potpuno opravdano mjesto. Gramatička se pravila moraju osnivati na jezičnim činjenicama, ali ovdje treba težiti da se što više uklone dijalekatni utjecaji, da pravila budu što sustavnija, da ih bude što manje i da su što jednostavnija.

Već zbog toga ne bi bilo moguće prihvatiti svaki etnik kako ga upotrebljavaju sami stanovnici, a prema tome ni načelo da ovdje »jezična pojava bude normi norma«.⁵

Tome u prilog govori više razloga.

Sami stanovnici i njihovi najbliži susjedi upotrebljavaju više etnika od jednoga toponima. Književni jezik može u takvim slučajevima prednost dati sustavnijemu ili izvesti nov po svom sustavu. Tako npr. stanovnici sela *Batina* u Baranji upotrebljavaju *Batinjan(in)*, *Batinac*, *Batinjanac*, *Batinarac*; *Batinjanka*, *Batinka*, *Batinarka*, *Batinjarka*, *Batinjarkinja*. Pri tome treba uzeti u obzir i posebna značenja, npr. dij. *Forka*, *Broška* u knjiž. je *Hvaranka* ž. etnik i ime trajekta, *Hvarkinja* ž. etnik i naslov Benetovićeve drame, *Bračanka* ž. etnik i ime trajekta.

U govorima se i dijalektima napuštaju jedni etnici i tvore novi, obično sustavniji. Dijalektu bi dakle bilo dopušteno da se usustavljuje, a književni jezik to ne bi smio, nego bi uvijek morao kaskati za narodnim jezikom, što bi bio svojevrstan apsurd.

Narod uzima u obzir svoje mjesto i nekoliko susjednih, a književni jezik cijelo područje jednoga naroda i zato može primjenjivati pravila važna za tu cjelinu.

Etnici ne moraju ući u potpuno narodnom, dijalektalnom obliku jer postoji svijest o razlici između narodnoga i književnoga jezika pa nije nasilje ako se oba lika ne podudaraju. Uz to narodni lik i djelomično prilagođen može u književnom jeziku biti stilski obilježen pa se ne može upotrebljavati u stilski neutralnu značenju. Tako će se, nadam se, svi složiti da je književno *Brodanin* (: Brod na Kupi), *Miholčanin* (: Donji Miholjac), *Suščanin* (: Susak), a nije *Brojan(in)*, *Mioljčan(in)*, *Sujčan(in)*.

Pri tvorbi etnika važno je poznavanje mjesne tvorbe prihvatljive za književni jezik ili književnojezične tvorbe prihvatljive za narod s osjećajem književnojezične posebnosti. Potrebno je dakle bar jedno od dva poznavanja: ili književne ili narodne tvorbe. Zbog toga je u pregledu tvorbe potrebno svaki tip ocijeniti i kad odlučni razlozi ne govore samo za jedan lik, mogu se dopustiti i dva etnika, književni i mjesni, ali za prvi jasno reći da je književni, a drugi mjesni. To je potrebno da se književnom jeziku omogućiti usustavljivanje, a da se s druge strane pod prisilom ne napušta narodni oblik. Konačnu odluku treba prepustiti vremenu. Jedino se tako može ukloniti napetost koja katkada nastaje kad se forsira samo jedan, makar i opravdaniji lik.

⁵ Usp. Ž. Bjelanović, *Jezik*, XXII, str. 80.

Na temelju svega što je rečeno mogu se za etnike dati ova pravila:

1. Etnici se izvode od toponima po gramatičkim pravilima.

2. U tvorbi etnika upotrebljavaju se tvorbene jedinice književnoga jezika.

Po tom pravilu ne mogu u književni jezik ući etnici sa sufiksom *-an* mjesto *-anin*⁶, *-ec* mjesto *-ac*⁷.

3. Kad za to postoje opravdani razlozi, u književnom se jeziku mogu upotrebljavati i dva lika etnika: općeknjiževni i mjesni, npr. *Murteranin* uz *Murterinac*, *Oljašanin* uz *Oljajčanin* (: *Oljasi*), *Dubrovčanka* uz *Dubrovkinja*.

4. U književni jezik ne mogu ući stilski obilježeni etnici kao stilski neutralni.

Po tom pravilu ne mogu npr. ući u književni jezik kao stilski neutralni etnici za ž. osobu sa sufiksima *-uša* i *-kuša*.

5. Etnici se sklanjaju prema pravilima književnoga jezika.

Po tom pravilu nije prihvatljivo da etnici u množini gube *-(a)c* kao u nekim govorima, npr. *Adžamovljanac*, mn. *Adžamovljani*.

6. Tamo gdje se ne da normalno izvesti etnik, treba u prvom redu uzeti u obzir narodni lik ili upotrijebiti opisni izraz, inače bi izašao neobičan lik.

To u prvome redu vrijedi za složene toponime ili za toponime s neobičnim završnim suglasničkim skupovima. Tako je od *Karobja* etnik *Karobjac*, od *Jablanac* *Jasenovački* – *Jablančanin*, od *Slavonski Brod* – *Brođanin*.

V. Ktetici

Za ktetike u načelu vrijedi isto što je općenito rečeno i za etnike.

1. Ktetici se tvore po gramatičkim pravilima, prvenstveno sufiksom *-ski*, a tek iznimno kojim drugim sufiksom koji završava na *-ski* (*-čki*).

2. Ktetici se tvore od toponima, a kad on ima glasovnu zapreku, tada od etnika.

3. Jedan ktetik odnosi se u pravilu na toponim i na etnik, a samo iznimno, ako to traže posebni razlozi, upotrebljavaju se ktetici od svake riječi posebno.

4. Mjesna se tvorba preuzima samo ako je proširena, kao npr. *čakovečki* < *Čakovec*, *belečki* < *Belec* . . . , ali se uz njih mogu upotrebljavati i likovi *čakovački*, *belaćki* . . .

Time, dakako, nisu riješeni svi problemi niti mogu biti. Neki već sada uočeni nisu spomenuti, neki će iskrsnuti u daljem radu, ali mislim da smo se već našli na putu kojim možemo ići znatno sigurnije.

⁶ M. B. u časopisu *Istra*, 3, Pula, 1974, str. 93. i 94. navodi *Labinjan*, *Porečan*, ali *Puljanin*, *Rakljanin*.

⁷ Po tome se najbolje vidi razlika između toponima i prezimena s jedne strane i etnika s druge. Dok u prvima primamo nepostojano *e*, u drugima *ga* ne primamo. Drugo je u stilski obilježenoj upotrebi po kojoj M. Krleža piše »Valent Žganec Stubičanec« (Na rubu pameti). Tako se u književnom jeziku mogu upotrebljavati i drugi etnici sa svojim dijakatnim obilježjima, dakle kao stilski obilježeni.

UZ SVRŠETAK JEDNOG VELIKOG POSLA

Dragica Malić

Konačno je iz tiska izišao i posljednji, 97. svezak *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* što ga izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu (kratica AR i ARj). Time je dovršen jedan od najvećih leksikografskih pothvata u slavenskom svijetu, djelo kakvih nemaju ni mnogo veći narodi i u koje je uložene preko sto godina napornog i samoprijegornog rada mnogih znanstvenih radnika. Na samom početku rada na *Rječniku*, godine 1878, jedan od osnivača Jugoslavenske akademije i njezin pokrovitelj Josip Juraj Strossmayer pisao je: »To će biti isto tako, još i više monumentalno djelo, kao Univerzitet, Akademija . . . đakovačka katedrala . . .«, a ugledni petrogradski profesor Izmail Sreznjevski u osvrtu na *Ogled Rječnika* i pored kritičkih napomena napisao je da Jugoslavenska akademija izdaje djelo koje se može ubrojiti među najbolje radove svoje vrste. Ali ma koliko da su Strossmayer i njegovi suvremenici i suradnici u Akademiji bili uvjereni u važnost, monumentalnost i značenje započetog djela, ipak ni najveći pesimisti među njima nisu tada mogli slutiti da će rad na njemu trajati više od stoljeća. Tadašnje stanje naše znanosti o jeziku i poznavanje spomenika pismenosti nije omogućavalo da sagledaju zamašitost netom započetog posla. Osnovna koncepcija rječnika bila je tako široka da je, što je posao dalje odmicao, tražila nove i nove napore i žrtve, ali je u biti bila tako pozitivna da se nije smjela napustiti.

Svi naraštaji što su radili na *Rječniku* uporno su težili njegovu uspješnom završavanju. I upravo njima, tom nizu marnih poslenika koji su se u proteklih stotinjak godina izredali radeći na *Rječniku*, posvećen je jednim svojim dijelom posljednji njegov svezak. Kraj rječničkog materijala (od riječi *žao do žvuknuti*) nalazi se u 96. svesku. U njemu je i popis svih izvora AR. Posljednji, 97. svezak zapravo je dodatak koji govori o radu na tom rječniku. Osim završne riječi predsjednika JAZU akad. Grge Novaka, *Pogovora* posljednjeg urednika *Rječnika* dra Slavka Pavešića, *Crtica o rječniku naše Akademije* iz 1916. tadašnjeg njegova urednika Tomislava Maretića (tog dosad najpotpunijeg prikaza rada na AR i teškoća i problema s njim u vezi), *Novih crtica o Rječniku* iz 1965. Slavka Pavešića i Zore Reizer (u kojima je opisana posljednja faza rada na obradi AR), 97. svezak donosi opširne biografije i opis rada svih urednika AR, od kojih su prva četvorica – Daničić, Valjavec, Budmani i Maretić – bili i njegovi obrađivači, zatim kraće biografije svih obrađivača i suradnika u posljednjoj etapi rada i onih prinosnika i skupljača građe o kojima je bilo moguće naći podatke. Na taj je način omogućeno da ne